

источној Србији добили су и трећу категорију радника. И док је обавезан рад трајао шест месеци, принудни рад, уместо казне затвором, до годину дана, за Јевреје и ратне заробљенике радна обавеза није била ограничена и они су остајали на принудном раду до краја окупације.

Три поглавља рада аутор је посветио деловању ослободилачког покрета у источној Србији од устанка у лето 1941. до ослобођења 1944. године Партизанске јединице од самог почетка систематски су организоване и плански усмераване с циљем да онемогуће привредну производњу и спрече мобилизацију радне снаге кроз „економске акције” — препаде на индустријске и комуникацијске објекте. С тим циљем је на већи број од око 30 борбених десетина и омладинских актива био концентрисан око рудника у којима се одвијала производња за Немачку.

Деловање четничког покрета Драже Михаиловића, који је овде формирао своје прве организације почетком 1942. године, бринуло је Немце због евентуалне сарадње са Британцима који су на овом простору пред рат имали обавештајне пунктове и били заинтересовани за саботаже на подручју Бора и Ђердапа. Од јесени 1943. године четници су се све чешће приближавали Борском руднику припремајући се за орга-

низованије деловање међу радницима. Али њихов циљ, сматра аутор, није био ометање производње и обавезног рада, већ спречавање појачаних акција НОП у Борском рударском басену. Стога, закључује, од стране четника Драже Михаиловића не само да није било никаквих сметњи већ је њихово шире ангажовање у сузбијању НОП-а почетком 1944. године представљало подршку немачкој војној управи у спровођењу привредних и војних планова у овом делу Србије.

У раду, у којем се смењују историјско-политичке и привредно социјалне анализе, аутор је централни предмет истраживања, који се односи на један мањи део Србије, сместио у шири оквир војно-политичких и економских збивања у Европи и свету. И премда утицаје глобалне светске политике у том тренутку само површно повезује са збивањима у Србији, из рада се може закључити да подручје источне Србије, захваљујући у првом реду руднику бабра у Бору, Ђердапу и околним мањим рудницима и комуникацијама, према значају за немачку ратну привреду превазилази регионалне и националне оквире и представља један од најважнијих војно-економских и стратешких делова Балкана.

Драган АЛЕКСИЋ

Латинка Перовић, ЗАТВАРАЊЕ КРУГА: ИСХОД ПОЛИТИЧКОГ РАСЦЕПА У СКЈ 1971/1972, Свјетлост, Сарајево, 1991, стр. 474

Историја обрачуна са српским либералима последњи је трзај једног система власти и последњи покушај његовог очувања. Корени његовог распада били су дубоки и налазили су се можда већ у самом његовом настанку. Развој земље био је за тренутак враћен уназад али данас смо сведоци да је оно што је једном враћено кренуло са новим убрзањем напред, али са трагичним последицама.

Недавно се у југословенској јавности појавила књига Латинке Перовић „Затварање круга”, о догађајима у Југославији и Србији у периоду од 1964 до 1972. године. То је аргументовано сведочанство, чита се у једном даху, вероватно онако како је и написано, по завршетку свих збивања. Књига је прошла готово незапажено, што се тиче шире јавности, а њене делове објавио је током лета једино лист „Вре-

ме". Објашњења за то вероватно има више: од узвреле југословенске ратне сцене, до самог типа исповести у које нема уобичајеног за мемоаре и сећања код нас, личног и провинцијског обрачуна са политичким противницима.

Време у које нас Латинка Перовић враћа преживели су, на овај или онај начин, сви читаоци старији од тридесет година. Читајући књигу данас, читалац враћа цео један живот уназад, инако како га је сам видео по површини појава, често збуњен густином и атмосфером која је владала иза позорнице. Аутор се не обрачунава, он покушава објективно и документовано да објасни збивања тражећи њихов почетак. Он пружа обиље докумената, говора, реферата и сл, упозоравајући на њихову суштину и противуречности, којих у време њиховог изношења у јавност вероватно већина посматрача није била свесна. О суштини сукоба Латинка Перовић на почетку каже: „После двадесетогодишње осцилације између потреба за реформом и рефлексе за очување монопола власти — за победнике, исход сукоба значао је коначно враћање традиционалистичким начелима, на којима је заснована комунистичка доктрина и јачање онога што су властодршци називали револуционарним курсом, а што се у стварности сводило на учвршћење власти партије над државом и друштвом, и апарата над партијом. У времену када се у свету већ осећала истрошеност и погубност такозване диктатуре пролетаријата, југословенска партија је у старачком рефлексу самоодбране, спас потражила у бекству у прошлост”.

Латинка Перовић сматра да се са догађајима у Србији 1971/72, затворио круг и победила локална варијанта стаљинизма. Почетак круга она види у 1948. години, па потом у обрачуну са Ђиласом (1954. године). О „либерализму” код нас доста је писано а да при том до сада сами актери збивања о томе нису имали прилике чишта да кажу. Треба напоменути да је књига по-

свећена Марку Никезићу, кључној личности догађаја, човеку који је и сам учествовао у припремању рукописа и умро не дочекавши његово објављивање.

Објашњавајући како је било могуће тако широко остварење идеологије државног социјализма, Ј. Перовић се враћа у прошлост, тражећи одговоре у проучавању руског и српског револуционарног народњаштва. Она закључује да „...граница између онога што сам као историчар корена државног социјализма сазнала и онога што сам као актер у догађајима преживела често постаје неухватљива или сасвим нестаје”.

Књигу чине три дела: увод, поглавље под насловом „Покушаји реформи” и поглавље „Период после IX конгреса СКЈ”. У уводу аутор се враћа на 1948. годину и на сукоб између политичке прагме и идеологије који у КПЈ ни после раскида са СССР-ом, према њеном мишљењу, није превладан. Ђилас је, каже Ј. Перовић, ставио на пробу стварну спремност за демократију, али после обрачуна са њим враћа се на „чврсту проверену линију власти”. У периоду између VIII и IX конгреса СКЈ учињени су покушаји друштвено-економских реформи и реформи Партије, при чему су већ постојале уочљиве две струје у процесу. Једна која се залагала за развој проверену линију власти и непосредне социјалистичке демократије, за скономске и друштвене реформе и реформи устава и друга коју су чиниле бирократске снаге, које су само формално прихватале самоуправне тенденције и у Партији виделе гаранцију јединства.

Прво поглавље састоји се од неколико мањих делова чији наслови већ говоре сами за себе. Ј. Перовић у овом поглављу прати догађаје од Осмог конгреса СКЈ 1964. и Четвртог брионског пленума 1966. године па до избора за представничка тела 1969. Посебна пажња посвећена је избору за представничка тела у Србији 1967. и случају генерала Радивоја Јовановића Брадоње; затим студентским демонстрацијама и збивањима у Чехословачкој 1968. годи-

не Закључујући анализу збивања у тој земљи, Ј. Перовић каже да су демократске снаге у Југославији тада јасно показале да су спремне да пруже отпор. „Но решеност на оружани отпор открила је жалосно стање о нашој војној припремљености за то. Из тих сазнања ника је теза о развоју система општенародне одбране. Али она ће, временом, бити искоришћена за јачање утицаја војног фактора у свим областима живота. У том правцу деловале су многе околности у обликовању политичких односа у Југославији, карактера друштва и природе власти“.

Пишући о Шестом конгресу СК Србије на којем је изабран нови Централни комитет са Марком Никезићем на челу и секретаром Латинком Перовић, аутор наводи постојеће несугласице у вези са њиховим именовањем. Међу онима који су се противили њиховом именовању били су Милош Минић, који се тада налазио на челу Скупштине СР Србије, и Стеван Дорњски. Резерве према раду ЦК Србије показивао је тада, а касније, и генерал Никола Љубичић. С друге стране, пуну подршку новом руководству у почетку пружао је Петар Стамболић, који је и предложио Марка Никезића за председника Централног комитета, затим Добривоје Радосављевић, Милентије Поповић, Мијалко Тодоровић, Коча Поповић. Међутим, поједине личности у политичком руководству Србије биле су врло рано, каже Ј. Перовић, доведене у питање и исказивано је отворено неповерење у њихов рад.

У другој половини 1969. године демократизација односа у Савезу комуниста почела је да захвата и ЈНА, што је наишло на јаке отпоре. Истовремено, изражан је и страх због све веће слободу у средствима информисања. Кренула је и расправа о пројекту уставног амандмана XV који је предвиђао стварање пословодних одбора у предузећима. Одмах је, каже аутор, изражена бојазан од јачања менаџерских и технократских снага.

Велику пажњу Ј. Перовић посвећује збивањима у Хрватској, од Десете седнице ЦК СК Хрватске, 1970. године па до Двадесет прве седнице Председништва СКЈ и пресуде хрватском руководству у Карађорђеву 1. децембра 1971. године Латинка Перовић наглашава да је „...између Тита и Хрвата постојала (је) велика присност у односима“, у време X седнице ЦК СКХ. После те седнице ЦК СК Србије је настојало да дефинише свој став о будућим односима. „Брзо смо дошли до тога да је за нас битно да спречимо да се у Србији оствари јединство коме би база била супротстављање Хрватима. Изашли смо са тезом да Србија треба да се окрене себи, својим пословима, да се не може идентификовати са југословенском државом, коју она, у једнакој мери чини са осталим народима“. Латинка Перовић дискретно показује понашање појединих руководећих људи, од отворене подршке хрватском руководству до напуштања. Илуструјући то, она каже: „Када би проценио — мислећи на Тита — да критички приступ појединим питањима учвршћује његову позицију, Тито би иступао веома оштро. Тада би критика постала званична, претварала би се у хорско понављање његових речи, одвојила би се од појава о којима се ради и претворила у хвалоспев Титу, који је „једини и прави — уочио и иступио“. Српско руководство иако под великим притиском, каже аутор, чувало се да буде употребљено за обрачун са Хрватима, ради одређених циљева треће стране.

Доста пажње посвећено је опису промена у статусу аутономних покрајина и расправама које су у вези с тим вођене, затим, догађајима око убиства амбасадора Роловића, Другом конгресу самоуправљача у Сарајеву, смрти Милентија Поповића, Конгресу културне акције у Србији и почетку све отворенијег испољавања Титовог незадовољства српским руководством. Последњих стотинак страна односи се на обрачун са политичким активом у

Србији и на улогу појединих личности у том обрачуна (пре свега на Дражу Марковића, Петра Стаболића, Едварда Кардеља и Станета Доланца). Латинка Перовић анализира атмосферу пре доношења Писма и после његовог објављивања. После интервенције партијског руководства Југославије и председника Тита, октобра 1972, Марко Никезић и Латинка Перовић, председник Централног комитета и секретар Извршног комитета СК Србије, и Бора Павловић, секретар Градског комитета СК Београда поднели су оставке. Смењени су многи директори у привреди и новинским кућама који су пружили отпор курсу 21. седнице Председништва, Писму и сл. Оставку су поднели и руководиоци СК Војводине. „За врло кратко време у Србији је, каже аутор, у обрачуна са технократизмом и либерализмом смењено преко 6000 људи у привреди, културним институцијама и средствима информисања, у оштинама и државним органима.”

На крају, Латинка Перовић каже да је суштина спора била у чињеници да болшевизам не може да се реформише и да је 1971/72. прекинут паралелизам ауторитарне и демократске тенденције

у Савезу комуниста. Тито је тиме, каже она, одредио природу своје владавине до краја живота, али и природу владавине својих наследика.

Тешко је још увек, посебно у данашњим приликама, оцењивати улогу и значај збивања са почетка седамдесетих година за будућност Југославије. Књига оваквог типа помоћи ће, међутим, историчарима будућности да лакше спознају прилике и услове у којима се одигравао обрачун са хрватским маспоком и српским либерализмом. Чињеница је, међутим, да је у периоду од 1964. до 1968. године федерација постала знатно еластичнија. Уставни амандмани јачали су државност република и ширили надлежност покрајина. Амандманима из 1968. године Аутономна Покрајина Косово и Метохија променила је назив у Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово. Уставне промене из јуна 1971. године (амандмани XX-XXII) успоставиле су основ за доношење устава из 1974. Дакле, преиспитивања су неопходна, како каже Латинка Перовић, јер „иначе – свако без сенке, сви у мраку”.

Радмила РАДИЋ

ЗАПИСНИЦИ НКОЈ-а И ПРИВРЕМЕНЕ ВЛАДЕ ДФЈ 1943-1945, приредили Бранко Петрановић – Љиљана Марковић, Меморијални центар „Јосип Броз Тито”, Београд, 1991, стр. 734

Пола века после окончања рата научној и широј јавности коначно су, захваљујући труду приређивача др Бранка Петрановића и Љиљане Марковић, приступачни записници Привремене владе ДФЈ. Они су пронађени у заоставштини Ј.Б. Тита и чувају се у архиву Меморијалног центра. Објављени су у целини, без икаквих изостављања. Како кажу приређивачи у предговору, ради целовитости и континуитета, одлучили су да са овим записницима објаве и записнике Националног

комитета ослобођења Југославије, са члановима Председништва АВНОЈ-а или без њих, као и записнике заједничке седнице НКОЈ-а и представника Краљевске владе од 15. и 16. јуна и 19. августа 1944. и 26. фебруара 1945. године.

У свом саставу Привремена влада ДФЈ имала је три грађанска политичара (М. Грола, Шубашића и Ј. Шутеја) који су у владу ушли на основу међународно санкционисаног споразума Тито-Шубашић, као и један број